

Rooilijn

Tijdschrift voor wetenschap en beleid in de ruimtelijke ordening

Stelling
Miranda Verburg

Achtergrond
Stadsburgerschap als
nieuw ideaal?

Democratische lessen
van een preferendum

De politieke dimensie
van ruimtelijke ordening

Verstedelijking
tussen Scylla en
Charybdis

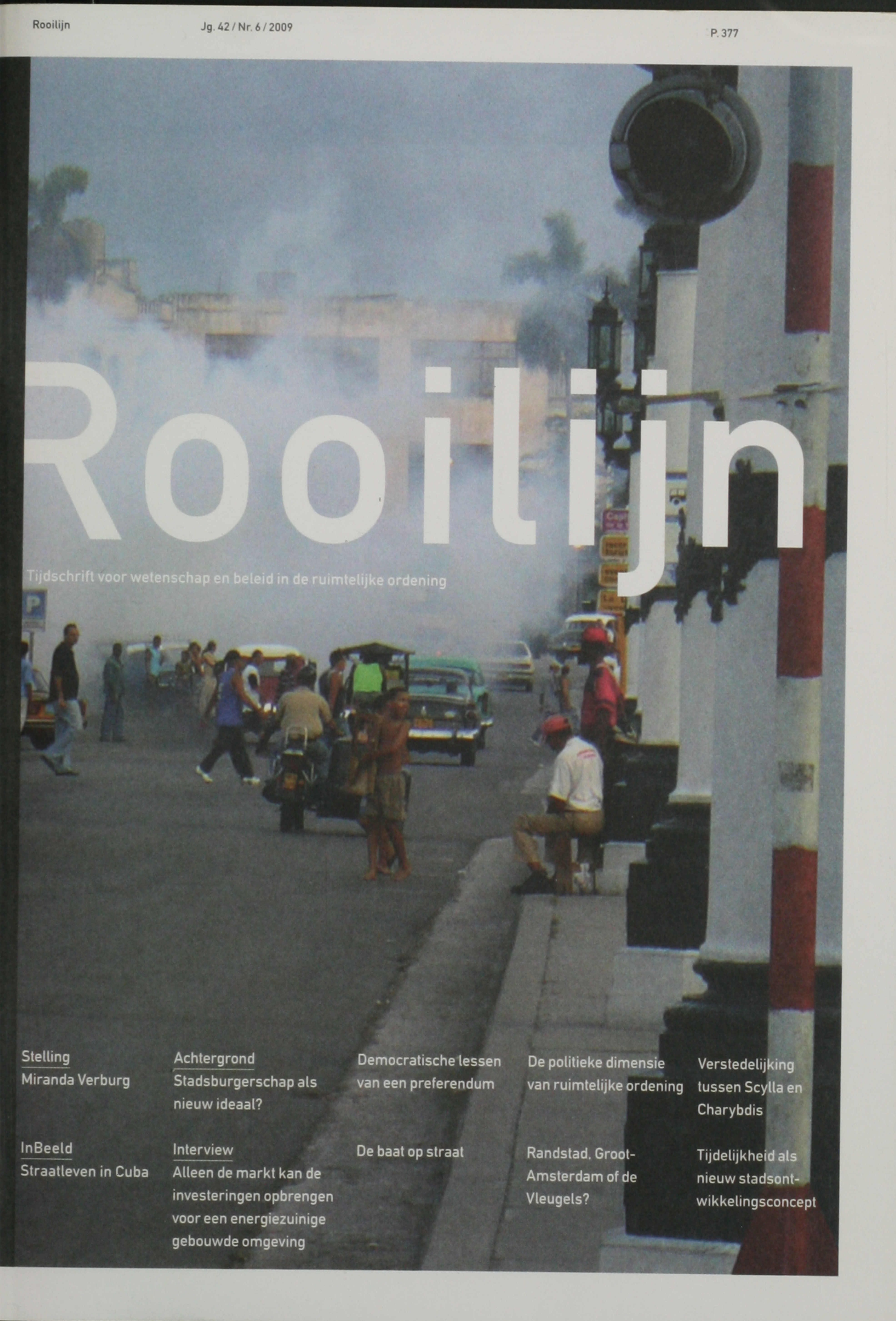
InBeeld
Straatleven in Cuba

Interview
Alleen de markt kan de
investeringen opbrengen
voor een energiezuinige
gebouwde omgeving

De baat op straat

Randstad, Groot-
Amsterdam of de
Vleugels?

Tijdelijkheid als
nieuw stadsont-
wikkelingsconcept

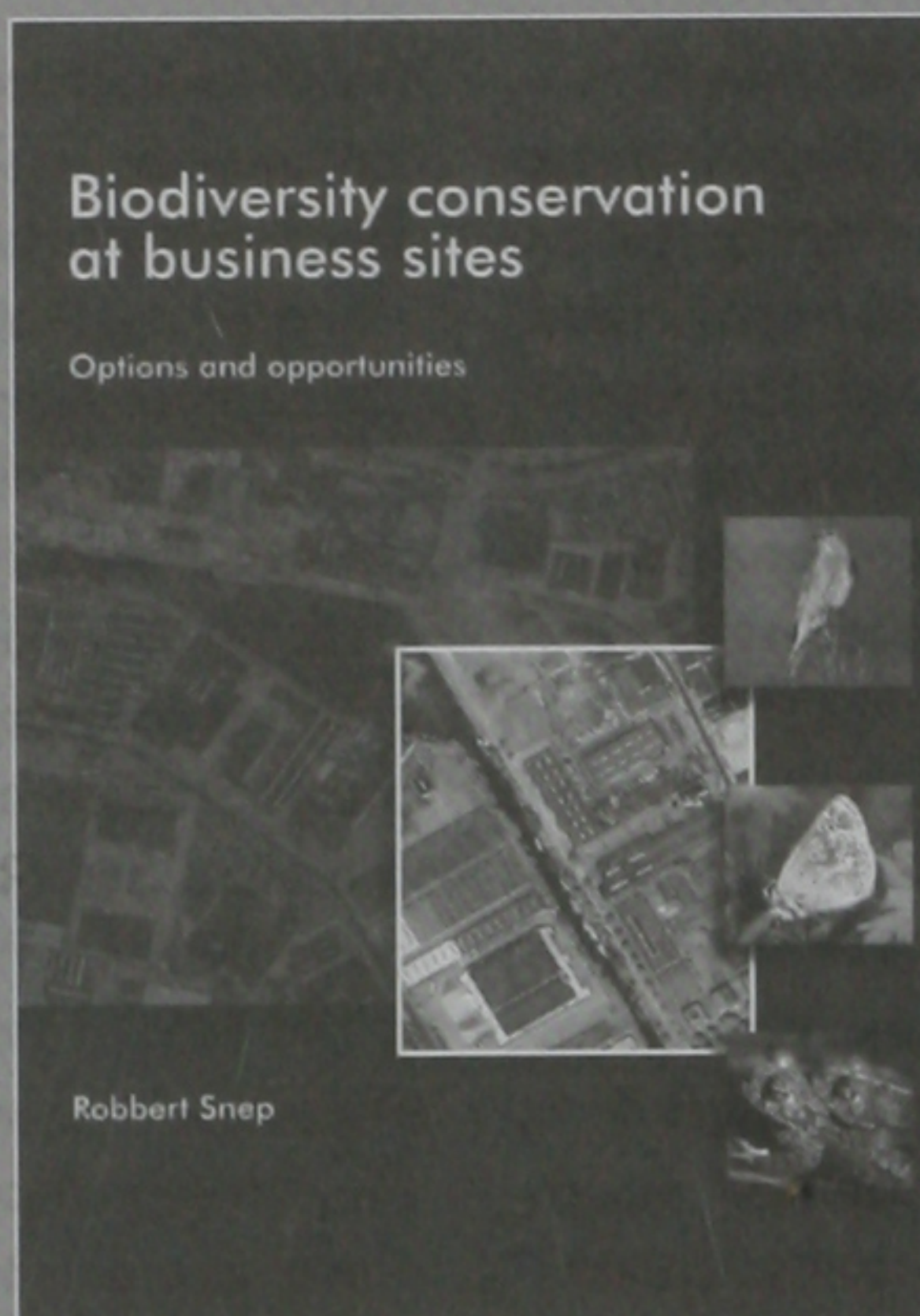
Recensies

Taeke de Jong

Bedrijventerreinen als uitvalsbasis voor biodiversiteit

Snep, Robbert (2009) *Biodiversity conservation at business sites. Options and opportunities*, Alterra, Wageningen, 200 p., ISBN 978-90-8585-305-3, gratis verkrijgbaar via Alterra of te downloaden vanaf <http://edepot.wur.nl/92>

Robbert Snep onderzoekt in zijn proefschrift *Biodiversity conservation at business sites* de ecologische rol die bedrijventerreinen kunnen spelen in het behoud van enkele diersoorten en hun verspreiding in het stedelijke gebied. Deze wetenschappelijke aandacht voor het stedelijke gebied en zijn schaalniveau is bijzonder en belangrijk, omdat landschapsecologisch onderzoek meestal het buitengebied (de nationale ecologische hoofdstructuur) betreft. Bedrijventerreinen kunnen beschermde diersoorten huisvesten die zonder deze terreinen minder overlevingskansen hebben. Snep bestudeert eerst de waarnemingen van 122 urbane vogelsoorten op bedrijventerreinen, in stedelijke woon- en groengebieden op grond van zes hypothesen. Dat bedrijventerreinen vooral in trek zijn bij soorten die hun nest op de grond maken omdat er weinig van mensen, honden en katten te duchten valt, bleek niet waar. Bedrijventerreinen zijn bij vogels over het algemeen minder populair dan woongebieden en stedelijk groen. Ze zijn in elk geval niet erg aantrekkelijk voor holbewonende soorten die in bomen of gebouwen nestelen

maar wel voor pioniersoorten en de soorten van bosrand- en struikgewas. Bedrijventerreinen zijn voor zeventien van de bestudeerde stedelijke vogelsoorten aantrekkelijk, waarvan zes significant aantrekkelijker. Daaronder is een beschermde soort (de kneu).

Vervolgens beperkt Snep zich tot de rugstreeppad en vlinders. Om het risico van plaatselijk uitsterven van grondgebonden verspreiders, zoals de rugstreeppad, te verminderen bepleit Snep een strategie van via corridors koloniseerbare habitats in elkaars buurt (backbone-strategie). Ook voor niet-grondgebonden verspreiders, zoals vlinders, acht hij corridors van groot belang. In de praktijk heeft Snep in overleg met belanghebbenden vanuit deze strategieën gemotiveerde inrichtingsvoorstellen voor de haven van Antwerpen (rugstreeppad) en voor Rotterdam-Hoogvliet (twee typen vlinders) gemaakt. Daarvan doet hij in het proefschrift verslag. Hij onder-

zoekt vervolgens meer algemeen de mogelijke betekenis van Nederlandse bedrijventerreinen voor een aantal beschermde vlindersoorten. Ten slotte onderzoekt hij aan de hand van verschillende ecologische scenario's de belangen en voorkeuren van betrokkenen bij de inrichting van bedrijventerreinen. Voor dit laatste meer sociaal-wetenschappelijk georiënteerde onderzoek, hoewel vanzelfsprekend voor planologen relevant, acht ik voor een kritische beschouwing van dit onderdeel anderen meer bevoegd. Achter de conclusie dat geld bij ondernemers een onverwacht kleine rol speelt vermoed ik wel een verschil tussen woorden en daden.

Ik zal hier alleen dieper en kritisch ingaan op de studie voor Hoogvliet, omdat ik de planologische toepassing van modellen wantrouw. De overtuigingskracht van computermodellen is groot, maar hun contextgevoeligheid niet minder. De context van het ecologisch uitzonderlijke Hollandse laagland laat literatuurverwijzingen uit andere omgevingen niet altijd toe. Het doel van het project in Hoogvliet was, vlinders als dragers van natuurbeleving vanuit de omgeving toegang tot de stad te verschaffen nu Hoogvliet binnenstedelijke groengebieden wil opgeven. Daarvoor is een computermodel voor de verspreiding van vlindersoorten toegepast dat ik grotendeels en vereenvoudigd in Excel kon namaken om het te kunnen begrijpen. Het betreft gewone vlindersoorten met een goed en matig verspreidingsvermogen zoals de kleine vos en het bruin zandoogje. Deze zijn echter in 2003 in Zoetermeer

respectievelijk circa 2000 en 3000 keer waargenomen. De publieke waarneembaarheid van vlinders was in Hoogvliet het uitgangspunt. Als je het computer-model moet geloven, zou dat volgens mij omgekeerd moeten zijn.

Het proefschrift als geheel gaat uit van een cruciale veronderstelling, die ik niet overal deel. De biodiversiteit zou in binnensteden laag zijn en dus vanuit de buitenwijken met zijn bedrijventerreinen moeten worden gevoed. Misschien geldt dat voor dieren die een homogene habitat van enige omvang nodig hebben, maar niet voor planten (voor tal van gespecialiseerde insecten de levensbron) en dus niet voor biodiversiteit in het algemeen. In Zoetermeer zijn in het centrum ruim 350 plantensoorten per vierkante kilometer geteld, aflopend naar 4 buiten de stad. Als je die uitzet tegen hun landelijke zeldzaamheid, dan zijn urbane afwijkingen klein in aantal en grootte. Nu ligt Zoetermeer (met een straal van circa drie kilometer en een ongewoon lage stedelijke dichtheid) wel in een homogene agrarische omgeving. Dat komt in het laagland vaker voor. In agglomeraties met een straal van tien kilometer zijn steniger binnensteden waarschijnlijk wel weer minder soortenrijk en tellen in hun warmte-eiland meer exoten. Hoogvliet (met een straal van ruim één kilometer) ligt echter niet in zo'n stenig centrum.

Het wellicht vlindertrekkende stedelijke warmte-eiland effect (mogelijk zelfs oplopend bij klimaatverandering) is overigens in het computermodel voor zover ik kon nagaan niet meegenomen. Zo zijn waarschijnlijk nog wel meer

parameters niet meegenomen, zoals lokale verschillen in reproductiesnelheid of op langere termijn dan de scope van het verspreidingsmodel toelaat. Veel vlinders hebben een territorium. Als je ze om elkaar heen ziet dansen zijn ze dat aan het verdedigen. Als er vlinderterritoria zijn, kunnen de verblijfstijden plaatselijk oplopen. Dat zie ik ook niet in het model terug of het moet besloten liggen in de tweewaardige verplaatsingsparameters habitat/non-habitat. Die hebben cijfers achter de komma, maar verder een enorme marge voor het toeval. En wat te denken van de in Nederland heersende windrichting? Het in Hoogvliet noordoostelijk getekende brongebied veronderstelt met dit verspreidingsmodel dat de vlinders langs de vrijgemaakte corridors tegen de gangbare windrichting de stad in zullen vliegen.

Te weinig parameters is een bekende zwakte van computermodellen, evenals teveel. Er zijn in het model wel 288 andere parameters geschat, waarvan enkele uit literatuur met waarnemingen uit andere omgevingen overgenomen. Dat maakt mij sceptisch. Die 12 x 12 x 2 parameters hebben betrekking op de waarschijnlijkheid dat één van beide vlindercategorieën een ander landschapselement invliegt. Van die elementen zijn namelijk 12 categorieën onderscheiden waarvan 5 'habitat' en 7 'non-habitat', waar vlinders niet willen zijn of zo snel mogelijk doorheen vliegen. Misschien veranderen op regelmatige afstand geplante vlinderstruiken in die non-habitats dat vlindergedrag wel

aanzienlijk. Mijn scepsis wordt gevoed door de ervaring met verkeersmodellen gebaseerd op of verblind door een zwaartekrachtparadigma met tal van exotische parameters. Die kloppen ook zelden. Toch ben ik wel een voorstander van modelbouw, omdat het ons contra-intuïtief inzicht kan verschaffen en dus wetenschappelijke bescheidenheid zou kunnen leren.

Al blijf ik met veel vragen zitten, toch heb ik veel waardering voor dit proefschrift en het vele werk van de auteur. Die vragen worden immers deels door hem erkend als onderwerpen voor nader onderzoek (nu de planten!). Vanuit de bouwkunde meen ik te weten dat je niet bij de nok van het huis moet beginnen maar bij de fundering, en in de voedselpiramide is dat de vegetatie. Wat men daaruit aan faunistische bovenbouw kan verwachten is een zaak van de nog steeds onvoorspelbare natuur (zie het ooit als bedrijventerrein bedoelde natuurgebied Oostvaardersplassen of de Mexicaanse griep). Natuur waarderen wij toch vooral als ongeplande omgeving waar wij ons volgeplande en dus op korte termijn voorspelbare leven kunnen ontvluchten. Toch lijkt in ons ecologisch uitzonderlijke laagland de natuur meer object van doelgerichte (operationele) dan van voorwaardenscheppende (conditionele) planning. Het gaat in dit proefschrift om pioniersgezelschappen. Die zijn floristisch niet erg interessant, ook al zouden zij enkele doelsoorten kunnen behouden en steden van enkele vlinders voorzien. Ik heb nog een ouderwetse voorkeur voor de grotere verscheidenheid van verdergaande suc-

Recensies

cessiestadia. Verscheidenheid is gedurende de hele evolutie een risicodekking voor het leven gebleken, zelfs als het klimaat veranderde. Een wetenschapsdynamisch verder uitgewerkte kritiek gaat voor een boekbespreking te ver, maar is te downloaden via <http://team.bk.tudelft.nl> onder Publications, 2009.

Taeke de Jong (t.m.dejong@tudelft.nl) is hoogleraar Technische Ecologie en Methodologie aan de afdeling Urbanism van de Faculteit Bouwkunde Technische Universiteit Delft.

Maarten Mentzel

En plein public

Van Melik, Rianne (2008)

Changing public space. The recent redevelopment of Dutch city squares, Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap/ Faculteit Geowetenschappen Universiteit Utrecht, Utrecht, 232 p., ISBN 978-90-6809-416-9, € 42.58 of gratis te downloaden vanaf <http://igitur-archive.library.uu.nl/dissertations/2008-0522-200311/melik.pdf>

Het lijkt zo vanzelfsprekend: een mooi plein in de stad, aangenaam om te vertoeven. Toch is dat niet zo. De openbare ruimte staat voortdurend onder druk. Vooral de toename van het verkeer en de afwikkelingen daarvan vormt een bedreiging. Pleinen kunnen veranderen in desolate vlaktes overladen met geluid en infrastructuur. Maar het kan ook de goede kant op gaan: opknapbeurten, stap-voor-stap autovrij worden, de juiste beplanting.

Geen enkel plein is hetzelfde en elke stad is weer anders. Maar valt toch een balans op te maken, een soort winst- en verliesrekening? Rianne van Melik heeft met haar proefschrift *Changing public space* uitstekend werk verricht door de recente geschiedenis van acht openbare ruimtes van vier Nederlandse steden te onderzoeken en deze pleinen met elkaar te vergelijken.

De eerste vier hoofdstukken behandelen achtereenvolgens de veranderende openbare ruimte plus de opzet van het proefschrift, een typologie van Nederlandse pleinen, trends in ontwerp en beheer en de betrokkenheid van de private sector bij de herontwikkeling van pleinen. Een grote verscheidenheid aan literatuur van sociologische, politicologische en planologische aard wordt beknopt behandeld.

Opvallend is dat Van Melik het tweede en derde hoofdstuk al eerder als tijdschriftartikel publiceerde, samen met haar promotores Van Weesep en Van Aalst. Het proefschrift beoogt ook een leemte in de literatuur te vullen. "Urban geographers have devoted little attention to (the redevelopment of) public space", schrijft ze op pagina 26. Zij concludeert onder meer dat 'fear' (denk aan cameratoezicht) en 'fantasy' (bijvoorbeeld straatfeesten) de laatste jaren extra in de belangstelling zijn gekomen. De nadruk in de studie zal dus op de geografische invalshoek vallen, met extra aandacht voor de veranderende rol van actoren en beleid.

De volgende vier hoofdstukken gaan over een achttal casestudies in de steden Rotterdam, Dordrecht,

Enschede en Den Bosch. De keuze voor steeds twee centraal en bij elkaar gelegen pleinen per stad is een gouden greep. Het onderscheid is verder of het plein is heringericht door de gemeentelijke overheid zelf of via de weg van publiek-private samenwerking. Deze opzet heeft geleid tot een boeiend betoog dat door een ruim aantal foto's en kaartjes extra weet te overtuigen. De onderzoeksobjecten zijn in Rotterdam het Schouwburgplein en de Beurstraverse. De keus voor deze belangrijke plekken is begrijpelijk, hoewel het jammer is dat de unieke oevers langs of nabij de Maas, die zo spectaculair zijn herontwikkeld, daarvoor buiten beeld blijven. In Dordrecht zijn de Grote Markt en het Statenplein onderzocht, in Enschede de Oude Markt en het Van Heekplein, in Den Bosch de Markt en het Loeffplein.

Van Melik voerde het onderzoek uit aan de hand van diepte-interviews met bij het planningsproces betrokken politici en functionarissen, discussiebijeenkomsten met deskundigen, participerende observatie en analyse van secundaire data. Twee bijzondere aandachtspunten in de casestudies, op grond van het literatuuronderzoek geselecteerd, waren de beveiliging van de openbare ruimte en vermaak.

In Rotterdam lijkt de nieuwe Beurstraverse – de 'Koopgoot' in de volksmond – een sterke verbetering, terwijl het zeer ambitieuze Schouwburgplein met gemengde gevoelens kan worden bekeken. Een variabele die mij hierbij toch ook van belang lijkt, is de rol van de

Signalement

gemeenteraad en zijn vermogen om *en plein public* goed tegenspel te bieden bij de voorstellen. Voor zover ik kan beoordelen heeft de auteur zo'n twaalf personen geïnterviewd maar is de politiek geladen ontwerpdiscussie uit de weg gegaan. Eén diepte-interview met een politicus, de destijds betrokken wethouder (die wat het Schouwburgplein betreft wellicht zijn straatje schoon wilde vegen), kan tot een vertekend beeld leiden.

Ook over de pleinen van Dordrecht, Den Bosch en Enschede noteert Van Melik interessante en belangrijke punten, zeker ook wat betreft de 'aanloop' en de historische achtergronden. Dordrecht ziet in de jaren negentig het aantal bezoekers van het centrum geleidelijk zakken. Om te winkelen gaan inwoners uit buurgemeenten als Papendrecht vaak naar Rotterdam of Breda. Het was daarom van het grootste belang om de aantrekkelijkheid voor winkelen en vertier te verbeteren. Vergelijkbare drijfveren spelen in Enschede en Den Bosch. Den Bosch streeft naar een levendige, gastvrije en goed ontworpen openbare ruimte. Net als in Rotterdam speelt in Enschede nog de erfenis van de Tweede Wereldoorlog. Het Van Heekplein ontstond ten gevolge van een bombardement. Na voltooiing van de herinrichting in 2003 blijkt grote waardering zowel bij publiek als bij vakgenoten.

"De betrokkenheid van de private sector bevordert de samenhang tussen gebouwen en openbare ruimte", schrijft Van Melik in haar conclusie (p. 214). Ook noteert ze: "Samenwerking tussen

de publieke en private sector leidt niet tot meer compromissen, maar eerder tot een verbeterde kwaliteit als resultaat van gezamenlijke brainstormsessies". Terecht sluit Van Melik haar studie af met de opmerking dat ook in de toekomst onderzoek naar de openbare ruimte van groot belang blijft. Controverses, oplossingen of alternatieven kunnen daardoor beter worden benoemd. Wanneer private partijen direct betrokken zijn bij financiering is bijvoorbeeld de verminderde toegankelijkheid een heikel punt. Ook de publiek toegankelijke, maar particuliere ruimtes zoals atriums van winkelcentra, stations of vliegvelden, verdienen nader onderzoek. Maar ze meent dat in Nederland de vrees voor "het einde van openbare ruimte" (p. 216) niet terecht is.

Maarten Mentzel (m.a.mentzel@uva.nl) is research fellow bij het Amsterdam Institute for Metropolitan and International Development Studies (AMIDSt) aan de Universiteit van Amsterdam.

Ontwerpen aan Randstad 2040

Design and Politics #2 (2009)
Ontwerpen aan Randstad 2040,
 Uitgeverij 010, Rotterdam, 120 p.,
 ISBN 978-90-6450-702-1, € 19,50

Op initiatief van het Ministerie van VROM verschijnt sinds 2009 de reeks Design and Politics waarin het samenspel tussen ruimtelijk ontwerp en politiek centraal staat. In nummer 2 zijn de recente toekomstvisies voor

Ontwerpen aan Randstad 2040

Designing
 Randstad 2040

Design and Politics #2
 010

Randstad 2040 met drie scenario's het thema. De uitgave is een nieuwe episode in 'ontwerpen voor de Randstad' en maakt het boek daarom interessant voor verzamelaars: je weet nooit of de ideeën voorgoed in de kast blijven liggen of toch politieke betekenis krijgen. In ieder geval geeft het boek een schitterend, beknopt en rijk geïllustreerd overzicht van de uitkomsten van ontwerpatelier die in het kader van de structuurvisie Randstad 2040 werden gehouden. In een interessant interview met Henk Ovink, directeur Nationale Ruimtelijke Ordening bij VROM, komt de tegenstelling tussen ontwerpers en beleid het beste naar voren. Wat opvalt, is dat de Randstad vervolgens keurig in de oude tweedeling van rood en groen beschouwd wordt – namelijk eerst het landschap en vervolgens de bebouwde omgeving – voordat de drie integrale scenario's aan bod komen. Ook in dit opzicht biedt dit boekje een prima inzicht in de keuken van VROM.